

Nasıl Bir Sosyal Bilim –Temel Sorunlar ve Yaklaşımlar-

Adil Çiftçi, Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2003, 158 s.

İsmail AKYÜZ¹

Sosyal bilimler alanında yapılan köklü felsefi tartışmalar neticesinde ortaya çıkan ana disiplinler, belli bir dünya görüşü çerçevesinde kendi içinde bütünlük taşıyan bir takım metodolojileri de beraberinde getirmiştir. Buna göre toplumsal dünyayı algımlarken çözümlü zaman farkında olmasak da belli bir düşünce geleneğinin etkilediği disiplinler veya bakış açısına sahip oluruz. Ancak bu farkında olmama durumu zaman zaman kavram ve disiplin kargaşasına yol açmaktadır. Sosyal bilimler alanında yapılan çalışmaların daha sağlıklı olabilmesi ve sağlam bir zemine oturabilmesi için araştırmacıların hangi bakış açısından olaylara baktığını ve bunun sonucu olarak hangi düşünsel düzlemde durduklarını bilmeleri elzemdir. Bu bağlamda *Nasıl Bir Sosyal Bilim* isminde taşıyan bu çalışma sosyal bilimcilere genel bir tablo verebilecek ve yaklaşımların temel varsayımları hakkında araştırmacıları bilgilendirebilecek bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın ana varsayımı şudur: Toplumsal kuram, sosyal bilimin doğası hakkında farklı düşünsel kabullere ve toplumsal dünya anlayışına dayanan iki paradigmaya ayrılabilir. Buna göre yazar, çalışmada boyunca sosyal bilimlerde iki disiplin olarak tespit ettiği “nesnelci yaklaşım” ve “öznelci yaklaşım”ın ontolojik, epistemolojik, insan doğası ve metodolojik felsefe düzlemlerindeki tutumlarını ortaya koyarak sosyal bilimler alanında araştırma yapanlara/yapacak olanlara genel bir perspektif kazandırmayı amaçlamaktadır.

Kitap, giriş, dört ana bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır.

Çalışmanın giriş bölümünde asıl konuya hazırlık mahiyetinde kitabın içindeki konularla ilgili genel bilgiler verilmektedir. Buradan hareketle, ele

¹ Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Bilim Dalı Öğretim Görevlisi

alınacak konunun genel metodoloji tartışmaları oldu u görülmektedir. Yazar, sosyal bilimlerdeki de i ik metodolojik yaklaşımları temelde pozitivizm ve idealizm olarak ikiye indirgemektedir. Çiftçi'ye göre sosyal bilim alanında çalı ma yapanların içerisine dü me tehlikesi bulunan “kavramsal çerçeve” ve “yöntem” karma ası problemini giderebilmek için, ara tırmacıların özde birbirinden ayrı olan bu iki yaklaşımdan birini ana hat olarak belirlemesi ve çalı ma boyunca belirlemi oldu u bu ana yönelime sadık kalması gerekmektedir.

Yazar giri bölümünde, idealist/anlamacı yaklaşımın taraftarı oldu unun sonuç kısmında belli olacağını söylemekle birlikte, di er yaklaşım hakkında de er yargısı vermemeye gayret edeceğini özellikle belirterek, her iki yöntemin de uzmanlık gerektirdi ini ve i lerini iyi yaptıkları müddetçe ikisine de saygı duyulması gerekti ini ifade etmektedir.

Birinci bölümde çalı manın yöntemi anlatılmaktadır. Burada yöntem, olası felsefi kökenleri, toplum bilimsel zeminleri ve bir yöntem olarak açılımları ile birlikte anlatıldı ndan, ana metne dahil edilerek genişçe ele alınmıştır. Çalı ma, ideal tiple tirme yöntemiyle hazırlanmıştır. deal tipler, tarihsel fenomenlerin veya olayların tikel görünüşlerinden bir soyutlama olup, sosyal bilimlerde veya insan bilimlerinde genellemeler yapmamıza olanak sağlamaktadır. Bununla birlikte ideal tip önceden kurgulanan bir yasa olmadığını için, tüm tikel vakıalarla birebir örtüşmemektedir. deal tip, gerçekli in bir ya da birkaç görüntüsüyle sınırlı olan bir zihinsel yapılandırma, niteliksel ayrılıklara göre yapılan bir soyutlamadır.

Tiple tirme ile tikel dış avurumların gösterdiği birçok vasıf, özellik ve ayrıntı geçici, ama bilinçli olarak bir yana konulup, söz konusu kavram için vazgeçilmez önemde kabul edilen ve gözden kaçırılması ve yok sayılması mümkün olmayan genel özelliklere vurgu yapılmaktadır. Yazar, çalı mada benimsedi i tiple tirme yöntemini, ele alınacak olan bütün sorunların, tartışmaların, bakış açılarının ve umumi yaklaşımların tikel unsurlarından özler denilebilecek en genel niteliklerini kurmak ekinde kullanılacağını ifade etmektedir.

kinici bölümde genel anlamda bilim felsefesi, özelde ise sosyal bilimler felsefesi çerçevesinde tartışılmakta olan ontolojik, epistemolojik, insan doğa-

sal ve metodolojik sorunlar ele alınmaktadır. Sorunlar ideal tipler olarak dört ba lık altında toplanarak genel çerçeve içerisinde açıklanmaktadır.

Bu ba lamda ilk olarak ontolojik sorunlardan bahsedilmektedir. Ontolojik sorun, toplumsal dünyanın do ası; özü, temel niteli i sorunu olarak kar ımıza çıkmaktadır. Bu sorun kar ısında ortaya çıkan tutumlardan biri “nominalizm”, di eri de “realizm” olmaktadır ki, ilki toplum dünyasını bilinçlerin ürünü kabul ederken di eri, bilinçten ba ımsız olarak ”orada-var” kabul etmektedir. Toplum, dı ta-varlık olarak kabul edildi i taktirde dı arıdan açıklama savunu-lacak, içte-varlık gibi görülüyorsa içeriden anlama müdafaa edilecektir.

Ayrıca toplumsal bilimlerin inceleme konularının ontolojik durumunun ya-nı sıra inceleyen ontolojik durumunun ne oldu u/olaca ı sorunu da dile getirilmektedir. Bu sorun nesnellik tartı malarını beraberinde getirmektedir. Bu ba lamda “Kendimizi konumuzdan, konumuzu kendimizden tamamen ayrı tutarsak mı nesneli i sa layabiliriz, yoksa kendimizi bir tür konunun içine girme tutumuyla donatırsak mı nesneli e ula abiliriz?” sorusu sorul-maktadır.

Yazar epistemolojiyi “her bilimin temelini ve yöntemini kurarak onların me rulu unu sa layan bilgi teorisi” ekinde tanımlarken, epistemolojik sorunların da bilginin kaynakları, temelleri ve ba kalarına iletilmesi konusun-daki problemler; di er bir ifadeyle, gerçekli i/dünyayı bilmeye ve anlamaya nasıl bir ba langıç yapabilece imize, e er varsa, elde ettiklerimizi bilgi olarak di er insanlara nasıl aktarabilece imize yönelik sorunlar olarak ele almaktadı-r. Bu ba lamda Çiftçi, “bilgiyi kesin, dı sal ve somut biçimde tespit ve ispat edilebilir olarak te his etmek, genelle tirmek ve kesin biçimde iletmek müm-kün müdür, yoksa bilgi daha kesinliksiz, öznel, tekil hatta a kın türden, biricik ve ki iye özel niteli e sahip bir iç deneyime mi ba ımlıdır?” sorusunu sor-maktadır. Epistemolojik sorun çerçevesinde iki yönelim kendini göstermekte-dir. Bunlardan biri anti-pozitivizm, di eri de pozitivistir.

Ontolojik ve epistemolojik sorunların yanı sıra ama kavramsal olarak on-lardan ayrı bir di er sorun da insan do ası hakkında olandır. Bu, felsefi düz-lemde insanın nasıl bir varlık oldu u ile ilgili olan ontolojik bir problemse de, sosyal bilimsel çerçeveden bakıldı ında insanın nasıl bir varlık oldu u de il, insanlar ile çevreleri arasındaki ili kiyle ilgilidir. Yani sorun, insan ve çevre

ili kisi sorunudur. Bu sorun ba lamında ortaya çıkan yönelimlerden birisi, insanları, dı ko ullara belirlenimsel veya mukabelelerde/tepkilerde bulunan varlıklar olarak gören belirlenimci (determinist) yakla ım, di eri de insanlara çok daha fazla yaratıcı rol biçerek özgür iradeyi varsayımsal olarak gören belirlenimci (voluntarist) yakla ım olarak kar ımıza çıkmaktadır.

Yazara göre farklı ontolojiler, epistemolojiler ve insan do ası modelleri bilim insanlarını farklı metodolojilere yönlendirmektedir ve bunlar temelde iki yönelim olarak kar ımıza çıkmaktadır: Nomotetik ve ideografik. Nomotetik yönetime göre en önemli metodolojik meseleler, genel kavramların aç ı a çıkarılmasıdır. Bu yönetsel tutum, gözlemlenen gerçekli i “açıkladı ı ve yönetti i” varsayılan evrensel yasaların ve onların tekil örneklerinin ara tırılmasında kendini gösterecektir. deografik yöntemlerde ana ilgi oda ı ise, bireylerin dünyayı kurma, yeniden kurma, de i tirme ve yorumlama tarzlarını anlamak olmaktadır.

Kitabın üçüncü bölümünde, bir önceki bölümde ele alınan sorunların sosyal bilim felsefesinde tartı ma biçiminde ele alın ılarını ve onlardan çıkarılan varsayımları daha ayrıntılı görebilmeye hazırlık olması için iki genel yakla ım anlatılmaktadır. Yazara göre sosyal bilimsel ve sosyal bilime niteli- ini veren tartı malar ontolojik, epistemolojik, insan do asal ve metodolojik duru lar, sübjektif-objektif boyut bakımından iki kanat ekinde ele alınabilir. Bunlar öznelci yakla ım ve nesnelci yakla ımdır. Burada Çiftçi yanlı anlamların önüne geçmek için bunların epistemolojik mana ta ıdı ını ifade etmektedir. öyle ki, epistemolojik öznelcilik, metodolojik açıdan bakıldı ında aslında nesnelliktir. Yani öznelcilik, eylemin özneli ini ba langıç yaparak ve özneye giderek nesnel bilgi edinilebilece ini kabul etmektedir.

Nesnelci yakla ım ise, gerçekli in tek ba ına ve insan zihninden ba ımsız olarak var oldu unu ve bu haliyle bilinebilir bir ey oldu unu var saymaktadır. Buna göre nesnelcili in en köklü tezi u olmaktadır: Zihnimizin içeri i dı gerçeklik ile çatı ırsa, o içerik yanlı tır, zihnimizdeki içerik dı arıdaki gerçekli i yansıtıyorsa zihin içeri i do rudur.

Çalı manın dördüncü bölümünde öznelci yakla ımın ve nesnelci yakla ımın ontolojik, epistemolojik, insan do asal ve metodolojik düzlemdeki felsefi tutumlarını ortaya koymaktadır.

Ontolojik tartı mada nesnelci yakla ım adcılık (nominalizm) tutumunu benimserken, nesnelci yakla ımın gerçekçilik (realizm) tutumunu benimsedi i görülmektedir. Nominalizm, insan zihnine/bilincine ve bilme fiiline, dı sal gibi gözüken toplumsal ya da fiziksel dünyanın –sadece ve yalnızca- gerçekli i yapılandırmak için kullanılan adlardan/isimlerden, kurumlardan ve yaftalardan oluşur ve kabulüne dayanmaktadır. Realizm gündelik hayatta davranı larımızı duyulara, kuruntulara ve hayallere de il, olguların kabulün dayandırmak anlamına gelirken, felsefi tanım olarak e yanın bizim algımızdan veya algılama melekemizden ba ımsız ve ayrı bir gerçek varolu a sahip oldu u kuramıdır. Sosyal bilimsel açıdan ise, toplumsal dünyanın birey bincinden müstakil; yadsınamaz, kesin, somut ve olabildi ince sabit yapılardan oluştu mu gerçek dünya oldu unu kabul eden bir tutum olarak tarif edilmektedir.

Nesnelci ve öznelci yakla ımların epistemolojik düzlemde takındıkları tavır pozitivism ve anti-pozitivism ekinde kar ımıza çıkmaktadır. Pozitivism sosyolojiyi do a bilimleri modelinde bir disiplin olarak kurmaya çalı mak gerekti ini savunan bir tutumdur. Böylece pozitivist epistemolojinin do a bilimlerdeki egemen kabullere dayalı oldu u söylenebilir. Nitekim pozitivist epistemoloji toplumsal dünyada olup biterli, unsurları arasındaki düzenlilikleri ve nedensel ili kileri ara tırarak açıklamaya ve öngörmeye çalı maktadır. Öznelci yakla ımın takındı ı anti-pozitivist tutum muhtelif biçimler olmakla birlikte bu biçimlerin ortak bir noktası vardır: toplumsal fenomenler dünyasında yasaların veya de i mez düzenliliklerin aranmasına kar ı olmak. Bunun gerekçesi ise, toplumsal dünyanın nesne de il, öznel bir dünya, özne ve öznelerin dünyası olarak görülmesidir.

nsan do ası tartı malarında tarafların (öznelciler) istemci/voluntarist ve (nesnelciler) belirlenimci/determinist ekinde ayrıldı ı görülmektedir. Belirlenimci görü e göre insan ve eylemleri ortam veya çevre tarafından determine edilmekte, belirlenmektedir. stemci görü e göre ise, insan ba ımsız ve özgür iradelidir.

Metodolojik düzlemdeki tartı maların nesnellik/nesnel olma etrafında cereyan etti i görülmektedir. Buna göre nesnelci yakla ım, gerçeklik veya varlı ın insan zihninden ba ımsız olarak mevcudiyetini ve bu haliyle onun

bilinebilir, açıklanabilir bir şey oldu unu kabul ederek nesnel olunabilece ini ileri dü rmektedir. Öznelci yakla ım ise i te-orada-hazır olmadı nı, ancak “anlak” a gönderme yapmakla anla ılabilece ini kabul ederek nesneli in yakalanabilece ini iddia etmektedir.

Yazar sonuç kısmında, incelemenin ontolojik, epistemolojik, insan do a- sal ve yöntemsel sorunlarla ilgili tartı malardan do an nesnelci ve öznelci tarafların ve felsefî kabullerinin iki ana dü ünçe gelene inde köken buldu unu tespit ederek, çalı manın ana varsayımını do ruladı nı ifade etmektedir. Burada yazar, çalı maların sonuç kısımlarında sıkça yapılmayan bir uygulama- mayla çalı manın bütünlü ü açısından alt ba lık koymayı uygun görmü tür.

Buna göre yine Burrell ve Morgan’a uyararak tarafları “sosyolojik poziti- vizm” ve Alman idealizmi” ekinde ideal tiplere ayırmaktadır.

Yazar, do u unda toplum mühendisli i görevi ile yüklü olan Sosyolojik pozitivism yakla ımının bu hedefini örtülü bir ekinde de olsa hala ta ımakta oldu unu ifade etmektedir. Çünkü do a yasaları kavramı nasıl ki, evrenin düzenini açıklayıp ona hakim olma ülküsünü hiçbir zaman bir yana atmamı - tır; toplum yasaları kavramından da toplumu açıklayıp egemen olma amacını silmek pek mümkün görünmemektedir.